

Pogled v bodočnost.

Spisal Milan Pugelj.

I.

oča, ki stoji na bregu, se bliža koncu. Na vseh mestih že odpada omet, okna trhlenijo, večino šip nadomešča neprosojen papir, deske, ki so branile podstrešje burji in sneženim metežem, so segnile vsled vedne močevine in zdaj razpadajo kosoma kakor stare cunje. Slamnato streho prerašča zelen in visok mah, na levem koncu mole iz nje preperela rebra kakor nekakšen žalosten pomnik, kakor beraško vabilo za tistega, ki gre mimo in lahko izkazuje dobrote.

Pod podstreškom po sprednji steni, kjer stoje vedno odprte zakajene in razpokane duri, vise na večje in manjše obode napete mreže, leže dolge šibe in palice, sloneče na lesenih in v oprhli zid zabitih klinih, na tleh čepi star in poveznjen čoln, ki mu manjka že tretjine dna. Okrog se širi nalahko napeta ravnica, zadaj sredi nje dvoje ali troje njiv, spredaj in spodaj molči široka in globoka reka kakor mrtvo jezero. V ovinku jo zagledajo oči, nov ovinek jim jo jemlje — samotno, pokojno, brez šuma, brez valov gubečo se v mrak. —

Proti večeru gre. Solnce je že zašlo, zarja se razgubila, nebo temni, tuintam vztrepeče na njem zvezda, srebrna, neznatna, boječa. Mirno je vse, tam ni ljudi, tam ni hiš, samo tam daleč na nasprotnem bregu, kjer raste šuma, tam sredi smrek se beli grajščina, smeje se nekako v pokoj in samoto kakor zadovoljnež sredi beračev. Tudi zdaj v mraku se smeje blestečebela in vso noč do jutra. In čez dan v solncu kakor prešerna mačeha.

V koči gori luč, slabotna petrolejka, brli, ugasuje, vzplapolava. Slabo razsvetljuje izbo, komaj je videti v kotu za durmi zeleno peč, ki pušča po vseh špranjah dušech dim, komaj klopi tik nje, starca, ki sedi na eni, dekleta in pod njo skrinjo, mizo in fanta na starinskem in težkem stolu. Starca zebe tudi zdaj v poletju. Star je, koščen in upognjen, ob gorki peči sloni, ker je kri oslabela, izgubila moč in toploto. Iz nagubanih lic mole tope kosti, okorele

čeljusti se premikajo, siva brada, ki raste od levega ušesa navzdol po vratu do desnega, se spodaj stiska in širi, skriva in prikazuje.

Starec govori dekletu, ki ji je ime Terezinka in je njegova hči, in fantu, ki se mu pravi Jernej Konopec in odhaja to noč na pot.

„Tako“ — pravi z nizkim in nekoliko hripavim glasom — „je prišlo vse do konca. Stopil je predme tisti, ki vodi grajsko gospodarstvo in je tako dejal, da je odslej naprej voda v zakupu kakor pašnik ali košenica in da nimam jaz več pri njej posla. To se pravi: živi drugače, in če ne moreš, pogini! Ribič si, pa lovi ribe po kopnem!“ —

Starec govori s težkim glasom, pozna se, da se pritožuje.

„Meja stoji med nami starci in med vami mladci. Tako smo živeli jaz, tako moj oče, očeta oče — vsi mi smo tako živeli: lovili rake in ribe in jih prodajali. Vi boste drugače: kakor boste hoteli in mogli.“ —

Dekle, ki sedi na skrinji, gleda predse, tiha je in žalostna. Fant sedi na pot pripravljen za mizo, z levo roko podpira glavo, z desnim kazalcem riše po deski, kakor bi pisal. Starec govori, kakor misli, da se spodobi ob slovesu.

„Vse je minljivo na svetu!“ — pravi. „Sramota in čast. Ljudje se shajajo in razhajajo. Tudi midva sva se razšla: jaz in tvoja mati, Terezinka. Smrt je prišla in naju ločila. In zdaj se poslovimo mi. Zakoni so prišli, novi zakoni: ti nas razdružijo.“

Terezinka vzdihne tiho in pridušeno, ker ji je težko slovo, fant sloni in piše s kazalcem po mizi, starec se domisli minulosti.

„Kdaj je to bilo?“ vpraša. „Davno, davno. Nekega večera je prišla k nama lepa in ubožna ženska, s teboj v naročju je prišla, Jernej, in je prosila prenočišča. Jes en je bila zunaj, že skoro zima, deževje, burja, mraz — dobrega srca je bila rajna mati, rada je storila dobro. „Zunaj bi spali“ — je ponudila in še postlala ji je na gorkem, tik ognjišča. No, pa sva zjutraj vstala, pa ni bilo tuje ženske nikjer, a ti, Jernej, si se plazil po razkopanem ležišču in jokal. Ni bila dosti prida tvoja mati! Še mačka, poglej, skrbi za mladiča! In sva se te midva usmilila. Vzela sva te v hišo in sva te redila s Terezinko vred. Oba sta zdaj odrasla, mati je umrla, jaz sem starec, prišla so leta, vse se je izpreobrnilo. Na pot greš, ker moraš. Bog ti daj sreče, Jernej! Glej: ni drugače! Vodo so nam vzeli, ki nas je preživljala! Tam zadaj za hišo je dvoje njiv: premalo je zate. Tudi kajža je zate premalo. Mlad si in jak, drugam pojdeš in si prislužiš denarja. Slabo se živi pri nas, drugod pa služijo

ljudje denar in zato jim je dobro. Hiše imajo, lepe domove in žene in otroke in zadovoljnost, ker ne trpe pomanjkanja!“ —

Tiho je, na steni tiktaka ura, v kotu za ómaro zaškrablja od časa do časa miš, skozi nizka in širom odprta okna prihaja v izbo petje murinov, ki se glasijo po ravnici, čukanje čuka, ki sedi na slemenu starega kozolca sredi njive in gleda s svetlimi in začudenimi očmi v noč.

Fant vstaja izza mize, dviga nanjo culo, ki stoji tik njega na tleh, jo otipava, potežka, položi nazaj in se obrne proti peči.

„Dobro ste mi storili!“ pravi. „Kdaj vam bom povrnil?“ —

„Meni ne bo treba!“ — odgovarja starec. „Meni ne! Star sem, pri kraju! Takrat, ko bo tebi dobro, bom že davno v grobu. Ali če najdež reveža, mu stori dobro. Namesto meni njemu!“ —

„Prej bom povrnil!“ — obljublja fant. „Kmalu bo to, trdni ste še, še dočakate. Pridem čez leto, čez poldrugo leto in poplačam. Hišo popravim, polja dokupim!“ —

Starec odmajuje z glavo, pa mu je dobro v duši. Obraz se mu hoče spačiti na jok, mišice krog ust trepečejo, v medle oči silijo solze.

Tudi dekletu se stori milo. Njene črne in velike oči gledajo kakor iz megle, njen polni, okrogli obraz je bled, rdeče ustne vztrepetavajo.

„Zdaj greš!“ — govori s skrbnim dekliškim glasom. „Kako, da si se namenil po noči? Zakaj bi ne čakal jutra?“ —

„Hladno je!“ odgovarja fant. „Zdaj je hlad, po dnevi pa je vročina. In do dne bom že daleč!“ —

„Pameten bodi!“ — svetuje starec. „Ne vdajaj se pijači in ženske pusti, ki te mamijo ob njej! In bogokletneža in pretepača se ogni in se ne pečaj ž njim!“ —

Fant oprijemlje culo vnovič, tehta jo, preizkuša vozle, če držijo trdno in ne popuščajo.

„Bog daj zdravja!“ — želi. „Bog vam dal še par let učkati, oče, da bi vas še našel zdrave in pri moči, ko bi se vrnil. Bog daj!“ —

K peči stopi, roko ponuja, in oče mu jo stisne kakor sinu.

„Da bi Bog dal!“ — pravi. Njegov glas je jokav, mišice krog velih ust trepečejo, po brazdah na vsako stran nosu se lovijo drobne in svetle solze.

Terezinka vstaja, do mize gre in otipava culo, kakor bi se hotela prepričati, če je vse v redu. Solze ji silijo v oči, obraz se

ji hoče spačiti na jok, zato sklanja glavo in popravlja nagelj, ki ga nosi na prsih.

„Ž njim pojdi!“ ji ukazuje oče. „Spremi ga kakor brata! Tudi jaz bi šel, pa so mi noge okorele: počasna je moja hoja! Culo deni na glavo, odnesi jo malo! —“

Terezinka dvigne culo, posadi jo na teme, fant vzame iz kota ukrivljeno palico, gleda po izbi, še enkrat seže starcu v roko.

„Rad bi, resnično bi rad, da bi vas našel še pri moči. Bog nama daj čakati tisti dan, ko se zopet vidiva!“ —

„Srečno!“ — reče oče. Več ne more, ker mu tišči jok grlo, da ne morejo besede iz njega. Naglo utriplje z očmi, gleda, kako odhaja skozi vrata Jernej, ve, zdi se mu gotovo, da se ne bosta nikoli več videla. V življenju nikoli več. Sam ostane v sobi, težke misli ga obdajajo, smrt mu je vedno pred očmi. Čuti, kako ga je popustila moč, kako je oslabeledo telo, kako se je kri ohladila, zvo-denela. In minulosť gleda pred sabo, svoje življenje, slovo od njega. Vse daleč nazaj vidi, vse do mladosti, do lepih časov. Blago se mu zdi življenje, dobro. Tudi njemu — revežu je dalo srečo. Včasí v davnini. Spominja se, hvaležen je. Zato je slovo, ki stoji blizu, težko kakor od dobrotnika.

Zunaj se gube sredi noči koraki onih dveh, ki gresta po obrežni poti samotna in molčeča. Lepa poletna noč se širi okoliinokoli, višina je posuta z zvezdami kakor s cekini, privezanimi na nevidne vrvice, zibajočimi se v sladkem vetru. Po ravnici pojo murini, spodaj molči reka in kaže odsev zvezdnatega neba. Tuintam — redkokdaj — zaklopoče v njej, kje ob bregu zapljusne, riba se vrže iz nje, morda vidra, hiteča za plenom. Nizko nad potom in v vednih podolgovatih krogih letajo netopirji popolnoma tiho in neslišno ušesu, očem vidni kakor majhne črne in bežeče sence. Kje visoko iz vrha ravne jagnedi, ki raste samujoča sredi ravnice, plane sova, kakor bi se hipoma iztrgala iz njenih vej, divje zakriči, šine v temo kakor bežeča pred preganjalci.

Krajec meseca se mota izza prosojnega oblačka, ki se vrši po nebu kakor izgubljena ovca, tava naprej in nazaj, trga se, razgublja, prehaja v nič. Motna svetloba se razliva po krajini, nekako mehka, skoro čuvstvena. Včasí dahne rahla sapa, sem od vode prihaja, nalahno se raztaka po tratih. Trave se upognejo, rože, ki mole iz njih svoje cvetove, se nagnejo kakor v nočnih sanjah dremajoče.

Jernej in Terezinka gresta počasi, kakor bi ne bilo nobene poti pred očmi, ampak šetnja sama. Terezinka nese na glavi culo,

na desni strani jo drži z desno roko, levico opira ob bok. Jernej stopa poleg nje, ob ukrivljeno palico se opira, iz njegovega obraza, ki je sicer drzen in prešeren, odseva nekaj domačega, toplega. Oči so prijazne, vse poteze take, kakor bi se hotele zaokrožiti v dobroti smehljaj, združen z ljubeznivo besedo. Kadar pogleda Terezinko, se mu oči vidno razveselijo, nekako razbistrijo. Vidi njene poglede, ki se v pritajenih solzah motno svetlikajo, vidi lepi, okrogli obraz, ki je blede in žalosten, in ustne, ki včasih vztrepečejo, silijo na jok. Dobro mu je, ker ve, da ji je težko slovo od njega. In zato je vesel tudi zdaj, ko se poslavlja. Daleč bo živel in sam, brez prijatelja mogoče. Pa ne bo brez tolažbe, ker bo vedel za dekleta, ki misli nanj. Hodi okrog hiše, koplje na njivi, kuha v veži, priliva rožam, leži v postelji pa misli nanj.

Spomnil se je, da že dolgo hodita.

„Strah te bo!“ — ji je rekel. „Posloviva se, pa se vrni! In če se bojiš, pa grem s tabo tako daleč nazaj, da zagledava koč!“ —

„Ne!“ — je odvrnilo dekle s tihim, vdanim glasom. „Lahko ti še malo odnesem. In pospremim te, ko nič ne zamudim. Noč je, samo spanje me čaka!“ —

Jernej je pogledal na culo in se domislil.

„Cula je težka!“ — je dejal. „Glava te bo bolela od nje, tilnik! Čakaj! Bom sam nesel! Kaj bi se mučila zavoljo mene?“ —

Z rokami je posegel, Terezinka se brani, stopi v stran, tišči njegovo roko od sebe.

„Čemu?“ — vpraša. „Močna sem! Tudi ni težko! In ti boš še dovolj nesel, še dosti daleč!“ —

„Tisto je!“ — povzema Jernej. „Še dosti daleč. Deset ur hoda! Še veš, kako se pravi tistemu kraju, kamor sem se namenil?“ —

Vprašuje, kakor bi se hotel skrivoma uveriti, če se zanima zanj, če ji ostane vsaka njegova beseda v spominu, če jo razmišlja, razume.

„Še!“ — pritruje dekle. „V Rožancih!“ —

Jernej potegne iz žepa pipo, iz drugega mehur s tobakom, tlači ga vanjo s palcem in kazalcem, spravi zopet, praska žveplenke ob stegno, prižiga in govori vmes.

„Da!“ — pravi. „Tako je! V Rožancih se pravi. Lepo ime — Rožanci! Zazveni nekako — kakor nova kosa. Tako, kakor bi rekel — Terezinka!“ —

Zasmeje se, ker se mu zdi, da se je dobro pošalil. Tudi dekle se nasmehne, žalostnovdano zaokroži rdeče ustne, ker jo veseli, da je njemu všeč njeno ime.

„V Rožancih se pravi!“ — govori fant naprej. „Tam je gora in v tisti gori premog. Črno kamenje je to, ki ga rabijo po mestih namesto drv. Gori kakor polena. Vržeš v peč, podžgeš, pa je v plamenu. Polno delavcev je, ki ga kopljejo v gori. Dolgi rovi so vanjo, v njih ga lomijo kakor kamenje in vozijo na plano. Tudi jaz pojdem mednje, ker se dobro zasluži: tako sem slišal. Grajski hlapec — poznaš Martina! — tisti ve take reči in mi je povedal.“ —

Dekle premišlja, govori skoro prestrašena.

„V Ameriki“ — pravi — „tam kopljejo v takih rovih rudo. In včasi koga ubije. Z Višave — tiste vasi nad nami — je ubilo enega: lansko leto! Nevarno je pod zemljo, pa bi delal drugod, na planem!“ —

„Vseeno je tisto!“ — zavrača Jernej. „Božja previdnost, božja roka! Vsakemu je namenjena smrt — tebi in meni. Umreti moramo, ker smo ljudje. Ta tukaj, ta tam! Kakor je božja volja!“ —

Preneha, vidi oblak, ki se dviga izza gore kvišku, in govori dalje.

„Tisti oblak poglej! Vidiš ga! Lahko šine iz njega strela in naju ubije. Domisli se na Bogataja in Bogatajko, kmeta z Višave! Malo je bilo nebo oblačno, ko sta delala na polju, skoro solnce je sijalo. Pa je treščilo v oba in na mestu sta bila mrliča. Na vseh krajih in potih je človeku smrt za petami!“ —

Umolknil je, premišljal svoje besede in sam se je prestrašil take zavesti. Zato je skušal tolažiti dekleta in sebe.

„In tisto je tudi“ — izpregovarja — „tisto! Vest človeka napominja na nesrečo, ki se bliža. O Bogatajki so rekli, da je bila štirinajst dni prej nemirna kakor ptica, ki se odpravlja jeseni na jug. Ni našla pokoja ne po noči, ne po dnevi! Jaz pa sem miren, poglej, in zadovoljen. In še tako mi pravi vest, da se bova prav midva videla in sešla še bolj srečna in vesela kakor sva danes!“ —

Molče gresta. Dekle hoče izpregovoriti, pa se premisli. Sram jo je govoriti o tistem, kar ji leži čisto pri srcu.

Pozno je, vse je utihnilo, tudi murini. Od nikoder ni več glasu, krajina leži mirna kakor v trdnem spanju. Nebo gori v zvezdah, tuintam se katera utrne, zleti mimo drugih kakor zlat žarek, izgine v nebeški daljavi. Srebrn srp plava visoko, hiti s popotnikoma naravnost skozi sredo višine kakor dobromisleč tovariš.

Jernej kadí iz pipe, misli nekaj, gleda predse in se hoče posloviti.

„Vrni se!“ — pravi. „Do jutra prideš komaj domov — tako daleč si zašla! In glava te bo bolela od bremena in vrat. Vrni se!“ —

„Nič me ne bo bolelo!“ — odvrča dekle. „Nič! Mlada sem in zdrava!“ —

Roko dvigne, kaže s kazalcem naprej in govori, kakor bi prosila.

„Še do tam, samo še do tistih vrb, vidiš jih, tako daleč še! In vrnila se bom, če boš hotel!“ —

Jernej vidi, kako gre težko od njega, nekaj prijetnega hoče povedati, pa ne ve ničesar. In v naglici reče tisto, kar mu šine hipoma v glavo.

„Tako greš za mano“ — govori — „kakor zvest psiček za gospodarjem. S kamenjem ga lučaj, pa teče še vedno za teboj! —“ In čez čas pristavi: „Dobra si, Terezinka! Dokler bom živ, ne bom te pozabil!“ —

Dekle se vznemirja, kri ji stopi v lice, da rdi kakor mak v pšenici, izpregovori trudoma in vendar tako željno, kakor bi imela vso pot tiste besede na srcu in jeziku in bi jih do te ure ne mogla izreči.

„Ne!“ — ugovarja. „Ne! Druge bodo prišle — lepe in bogate. Jaz pa nisem lepa in tudi denarja nimam!“ —

Po glasu se pozna, da ji je hudo v prsih. Neha, kakor bi ji kdo odvzel besedo siloma, stran gleda in naglo utriplje z velikimi, žametastimi trepalnicami. Jernej se zavzema nad njenimi besedami in jih zanikuje.

„Ni tako!“ — govori. „Ni tako! Ni se dobro pečati s tujci in tudi s tujimi ženskami ne! Ne poznaš je, nikoli ne veš, kakšno zlo te čaka ž njo! Tebe pa poznam in vem, kakšna si! Ta Božič ne, ki pride, ampak drugi Božič — če da Bog zdravja in dobrega zaslužka — takrat bom prišel. Pote pridem, Terezinka!“ —

Dekle gleda še vedno stran, utriplje naglo ž žametastimi trepalnicami, na rdečih licih se ji blestita v mesečini dve solzi. Jernej gleda dobrohotno vanjo, govori s pipo v ustih in zabada popotno palico v mehko zemljo.

„Pa se nič ne ustraši, če ti ne bom pisal. Tisto, kar čutim zate, ne bi hotel praviti drugemu, ki bi pačil moje besede po papirju in ti jih poslal drugačne, kakor so bile izrečene. A sam ne znam pisati. Pa ne imej krivih misli o meni, četudi ne prejmeš glasu iz tistega kraja, kjer bom prebival. Spominjal se te bom in napravil bom, kakor se spodobi poštenjaku: obljubo izpolnim in pridem pote!“ —

Zdaj sta prišla do vrb. Jernej se je lustavil, iztegnil roke do cule, a dekle je prijelo obe za zapestja, kakor bi se branilo.

„Čakaj!“ — pravi Jernej, oprosti desnico, vzame pipo iz ust in jo vtakne v žep. „Čakaj! Vse sva se pogovorila, vse ti je zdaj znano! Vrni se: do jutra prideš komaj do doma!“ —

Siloma oprime culo, vzame jo z njene glave in jo položi na zemljo. Dekle zakrije s predpasnikom obraz in se natihem razjoka.

„Čemu jok?“ — vprašuje Jernej. „Čemu? Mlada sva in zdrava, lahko je nama čakati sreče!“ —

Roko ji hoče dati, pa je tudi njemu hudo. Nenadoma mu je stisnilo nekaj prsi in tudi glas mu je pošel. S ploskimi dlanmi oprime nerodno od obeh strani dekletovo glavo, njene lase poljubi nekako naglo in burno, skloni se do zemlje, zatakne kljukasto palico pod voz, zavihti culo ž njo vred preko rame na hrbet, z levico še molče potreplje ihtečega dekleta po rami, okrene se nemudoma in izgine med vrkami.

(Konec prihodnjič.)

Razpoloženje.

Da droben slavček sem nocoj, življenju bi slavo pel, da sem nedolžna vijolica, ljubezni bi v čast dehtel.	Da sem srebrna zvezdica, bi kazal v nebesa moj žar — a da sem bil Stvarnik šesti dan, ljudi ne bi bil vstvaril nikdar!
--	---

Koritnik.

Neznanemu . . .

Kdo ti je vtisnil v obraz to moč, oblast nad menoj — kdo ti je dahn timer nocoj v srce ta zimski mráz?	Med tisoči en sam — in ravno jaz — zakaj? in ravno ti — zakaj? Cilj, jaz te ne poznam . . .
Zakaj me s surovo roko biješ in moriš — življenje, zakaj ta križ, zakaj sovražno oko?	In sebi samemu odgovora ne vem — pa vendar dalje grem k Neznanemu . . .

Koritnik.

Pogled v bodočnost.

Spisal Milan Pugelj.

III.

Leto je minilo, še več. Že je poletje končano, dnevi so se skrajšali, jesen je prišla v deželo. Polje in košenice — vse je že prazno in golo, jate ptičev posedajo po strniščih, žalostno kriče, dvigajo se tramoma kvišku, odhajajo na pot proti jugu. Zadnji listi se trgajo od drevesnih vej, padajo na vlažna tla, mešajo se z blatom in ginejo. Nebo zavijajo goste megle, kakor umazane rjuhe se pno preko njega, zdi se, kakor bi ga obteževale in vlekile proti zemlji. Znižalo se je. Visoka drevesa se ga skoro dotikajo, vrhovi daljnih gor tiče do polovice sredi njega.

Koča ob reki se je postarala še bolj. Kakor nadležna starka čepi na bregu, vse so razdrapane njene stene; deske, ki so zapirale podstrešje, so segnile do konca in razpadle, sleme, ki je že prej kazalo rebra, moli zdaj črno in golo daleč iz razpadajoče slame in mahu. Zima bo kmalu, in kadar zapade sneg, takrat je bo konec. Pod njegovo težo se bo sesedla kakor starka pod bremenom.

Noč je. Gosta megla leži naokrog, zagoščena s črno temo, mrtva tišina vlada okoliinokoli, lena in globoka reka se vije pod njo sredi opustošene in zapuščene ravnice kakor hladna in spolzka kača. Kakor en sam grob je vsa krajina, vsa molčeča v mrtvaški tišini, toneča v gosti megli, zavita v gluho jesensko noč, ki je dolga, brezkončna. Starci in starke, ki jim pohaja spanec in ki ljubijo dan, se moré sredi nje z žalostnimi mislimi, lepi spomini iz mladosti jim napravljajo sedanost odurno in neznosno, misel na bližnjo smrt jih dela bolne in nadložne.

Tudi stari ribič nima pokoja. Misli naprej in nazaj, koča nad njim razpada, a smrti ni, ki ga reši iz razvalin. Zdi se mu, da se bo njegovo življenje vleklo še dalje, vidi, da ne prenese kajža nobene zime več, da ji odnese prva burja streho, da jo podere prvi sneg, ki ga prinese megleno vreme. Mnogo razmišlja, pa si ne ve pomoči. Kdor ima in ga póżna, noče pomagati, in kdor nima, ne more. Na Jerneja misli, ki živi daleč — deset ur hoda! — v Rožancih, koplje

v gori in služi denar. — On — starec — mu je storil dobro, vzredil ga je kakor sina. Zdaj pojde do njega, da mu vrne dobro za dobro, da ga preživi do smrti. In hčer ima — Terezinko, ki je mlada in potrebuje opore. Ve, da je mlado dekle brez gospodarja kakor list v ozračju: kamor pihajo vetrovi, tja gre njegova pot. To se pravi: utone, izgubi se v kalnem vrtincu življenja. In on, njen oče, mora najti nekoga, komur jo izroči, da skrbi zanjo takrat, ko ne bo več njega, da ravna njeno pot, njene korake, ker je še mlada, osemnajstletna.

Črna tema leži po izbi, ni videti starca, ki leži v stare odeje zamotan na peči, ne dekleta, ki spi v nizki postelji ob steni. Ura tiktaka nekje tik duri, miš škrablja za skrinjo, starec nekako hropeče sope na peči, šumi, vstaja in kliče s hripavim in rezkim glasom dekleta.

„Terezinka!“ — pravi. „Terezinka, vstani!“ —

Trdno spi dekle, komaj jo predramijo starčevi klici, čez dolgo se oglasi s čudnim razsanjanim glasom. Tudi ona šumi v postelji, vstaja, dela luč sredi izbe, mane oči, hiti se umivati in oblačiti.

„Greva!“ — govori starec. „Kakor sem se odločil: to jutro odpotujeva, zapustiva domovje. Revno domačijo — pa vseeno: dom!“ —

„Terezinka molči, naglo se oblači, povezuje cule, pripravlja se na pot, komaj čuje starca, raztresena je, kakor radovedna na bodočnost. Ribič sedi na peči — dolg, suh in siv, naglo treplje z vodenimi brezobrnimi očmi; ker se mu blešči od luči, se šara k robu počasi, nekako tako, kakor bi se težko ločil od tiste črne ploče, kjer je prespal dolgo vrsto noči.

„Kaj hočemo?“ se vpraša. „Vsaka stvar pride do konca. Tudi hiša, tudi življenje! Zgódi se, kakor je namenjeno!“ —

Spusti se na klop, s klopi na tla, počasi se oblači, splahuje stari in nagubani obraz, natika škornje, da se upeha in utruji. Terezinka je že gotova in pripravljena na pot, na mizo postavi skledo mleka, ki ga je prinesla sinoči iz vasi, nadrobi vanj črnega kruha, da očetu žlico in zajtrkuje ž njim vred. Gotova sta. Starec vzame iz kota močno palico z naširoko ukrivljeno kljuko, dvigne svetiljko, ki stoji tik nje na tleh, odpre steklena vratca, prižge v njej lojeno svečo, zapre nazaj, obrne se po izbi in gleda po stenah in kotih.

„V omaro deni skledo in tudi žlice!“ — ukazuje. „Vse pospravi in pozapri! Glej! Mogoče je, da ni več Jerneja tam — v Rožancih. Spoznal je, da se tam malo zasluži, in zvedel, da se drugod več. Pa je šel tja: za kruhom. Midva ne veva kam, in tudi ljudje ne.

Tih fant je bil, pa se ni pečal s tujci. Vrniti se bova morala, še jutri prideva nazaj — v kočo. In ga počakava!“ —

„Počakava ga!“ povzame dekle. „Obljubil je, da se vrne: o drugem Božiču. Prvi je že minil lani, zdaj je na vrsti drugi!“ —

„Če bo tako,“ — pravi starec — „naj se zgodi! Nekaj mi pravi, da bom učakal še eno pomlad, in tudi kočja počaka Božiča. Kasno so leteli žerjavi, tudi lastovice so odhajale tako pozno kakor še redkokdaj. Ne bo hude zime, tudi burje ne in zametov.“

Odhajata iz izbe, zaklepata vrata, zapahujeta vežne duri, bela mačka gre za njima, vzigrava se, gleda, kakor bi se smejala s svojimi ognjenoiskrečimi očmi. Terezinka nese veliko culo na glavi, drugo drži v roki, zavita je v staro zimsko ogrinjačo, krilo ima izpodpasano, na nogah ima težke in stare nizke škornje, na glavi pisano ruto z velikimi rdečimi rožami po vogalih. Zrasla je, čvrstejša je postala, v lice je lepša, nego je bila. Zdrava rdečica jo obliva, oči so velike in čiste, ustne rdeče in sočne kakor zrele jagode. Brhko stopa tik starca, ki gre upognjen, opirajoč se na palico, v levici zibajoč veliko svetiljko. Tudi on ima na nogah rjave škornje, ozke hlače ima zavihane do sredi golenic, kratka obtrgana in oguljena suknja mu sega do polovice beder, zadaj enakomerno izpodletava, spredaj se zapleta in izmotava. Pisana pahovka se ovija vratu, na glavi se pogreza spredaj do oči in ob strani globoko preko ušes siva in kosmata polhovka.

Noč je vse naokrog, črna in meglena in gluha. Nikjer ni sledu o življenju, vse molči kakor v grobu. Tudi sove ni, nočne ptice, da bi zakričala vanjo z odurnim in plašnim glasom. Tam nekje spodaj leži reka, mrzla, opolzka se zdi spominu, ostudna skoro kakor kača.

Že je davno utonila kočja sredi temine za odhajajočima, bela mačka še teče pred njima, kakor blesteča lisa plava sredi noči, obstane ob potu, skoči v stran, izgine v megli.

Enakomerno korakata, dekle s culo na glavi in v roki, starec s palico in svetiljko, ki siplje okrog sebe skozi motne šipe nekakšne medle, bolehnih žarke, nekako tipajoče okoli sebe, sproti ugasujoče v vlažni in močehi megli. Ribič maje suhe, domalega brezzobe čeljusti, vedno pripoveduje, kakor bi ga bilo strah tišine.

„Kdo ve,“ — vprašuje — „kdo ve, kako je tam, kjer ga ni zraven? Človek misli, izprevidi po svoji pameti, da je mogoče samo dvojno: to in to. Pa se zgodi drugače: pride in vidi, da je bilo mogoče tudi tretje. Bilo je mogoče: zgodilo se je!“ —

Starec govori, dekle molči in je zamišljeno.

„Tvojo mater poglejva!“ — govori ribič. „V glavo ji je prišlo, vidiš. Prehlad, kajpada? Pravila je, da tako čuti, kakor bi imela navezano lobanjo na konopcih in na vse štiri dele sveta, pa bi vsi štirje deli vlekli vsaksebi. H konjederki, sva šla, in je rekla, da je za oči nevarnost. Tudi padarja sva vprašala, in je rekel, da bo ob oči. Pa je bila ob oči in ob življenje. Seveda je oslepela, ko je umrla!“ —

Gresta — komaj opazno se pričenja rdečiti tema, megla se beli, nekako mleči; iz nje prši rosa, ki se prijemlje lica kakor slina. Starec dvigne svetiljko do obraza, odpre vratca in upihne svečo, ki dogoreva za zakajenim steklom.

„Kje sva?“ — vpraša dekle.

„Na Brinju!“ — odgovarja ribič. „Na Brinju. Po zemlji poznam: tla so peščena, kamenita, polje slabo. Zlobni ljudje so tod; mladina razuzdana, starši žganjarji in pijanci. Ne bova se ustavila med njimi, ampak na Hrenovcih, kamor prideva — ako Bog da — opoldne, tam se pomudiva in poprosiva za malo hrane. Dobri ljudje so tam, bogaboječi, sloveči po dobrih delih.“ —

„Zakaj so na Brinju hudobni?“ — vpraša dekle razmišljeno, skoro nevedoma.

„Tujci so prišli mednje!“ — razlaga starec. „Tujci so jih spačili. Cesarsko cesto so izpeljavali skozi vas, pa so prišli tuji delavci k njim in so jih pohujšali, izpridili. Malopridnost in razuzdanost je kakor garji, ki so nalezljivi: sosed jih dobi od sosedu. Tako je!“ —

Starec se domisli Jerneja; vidi se mu, da preudarja, obraz se mu gubanči v drobne skrbne gube.

„Tudi on je med tujci!“ — reče. „Tudi Jernej. Bog si ga vedi! Lahko so ga popačili, izpridili. Greva do njega, stopiva mu pred oči, pa ne bo hotel poznati ne mene, ne tebe! Mlad je in mladina je nestalna — taka kakor cunja na sapi. Lahko jo je potegniti na to in na ono stran!“ —

„Ne!“ — se zavzema dekle za fanta. „Nikoli! On je drugačen, resen, neizpremenljiv!“ —

„Dobro je!“ — meni starec. „Bog daj, da bi bilo tako!“ —

Daleč sta že dospela. Razdanilo se je, na vseh straneh razsvetilo, megla se je razredčila, razgubila, samo daleč tam, kjer se dotika nebo gorskih vrhov, se razteza še snežnobela, prosojna kakor tenčica. Prekoračila sta dolg lesen most, reka je stala zadaj, sama ravnina se širi na desni in levi, bela cesarska cesta se vije sredi

nje, skoro svetlika se kakor posrebrena. Tam na levi mole iz golega drevja rdeče strehe, nizke hiše se belijo, visok zvonik kipi proti nebu tako visoko, da se skoro dotika oblakov.

„Hrenovci!“ — se oglasi ribič. „To so Hrenovci. Okreniva!“

Po poljski poti zavijeta do vasi. Pred prvo hišo se ustavita, starec prestopi prag, dekle čaka zunaj in gleda fanta, ki nese na hrbtu ogromno kopo mrve. Jerneja se domisli, tudi on je tako nesel: ko so imeli kravo, si je oprtil enako veliko mrve na rame in jo je nesel v hlev. Ribič se vrne in jo pokliče.

„Pojdi!“ — pravi.

„Odloži!“ — ji veli prijazna ženska, nizka in junačna, ki se suče okrog ognjišča.

Dekle odloži culi, stopi v hišo, sede za mizo ob peči in gleda kmeta, ki hodi gostoljubno po sobi, govori z njenim očetom in vleče siloma dim iz kratke in svetlookovane pipe.

„Odkod ste?“ — vprašuje. „Kaj ste, pravite?“ —

„Izpod Višave“ — odgovarja starec, ki sedi tudi za mizo in se odmika dekletu, sramežljivemu in stiskajočemu se k njemu. „Res je: izpod Višave. In ribiči smo! To se pravi: smo bili. Ribe smo lovili in rake. Prodajali smo jih okrog, največ v trg, ki je oddaljen za tri ure od Višave, v Robidovje. Zaslužilo se je — ne bogve kaj, ampak toliko, da se je živelo. Pošteno — mislim! Zdaj pa se je oglasil grajščak od onostran brega. Naenkrat se je razkošatil in tako je dejal, da je reka njegova in da nimam jaz nobene pravice do tega, kar plava in gomazi po njej. In tudi gosposka je potegnila ž njim. Ker je bogataš, zato je njegova prava. Revež stori vse narobe na svetu; še kar misli, je krivo in kaznivo. Bogataš pa dela vse prav in za voljo in kar hoče in reče, tisto obvelja kakor zakon božji!“ —

Kmet, ki hodi po hiši, se prijazno nasmehljava, gospodinja prinese na mizo koruznih žgancev in mleka, ki ga izlije nanje, ponudi dekletu in starcu žlici in sili jesti.

„Kam sta pa namenjena?“ — se zanima. „Mar še daleč? — Suho jesen imamo — hvala Bogu! Lepa so pota, prijetna je hoja!“ —

„Res je!“ — pritruje ribič. „Dobro vreme imamo, še dosti dobro. Greva pa v Rožance — tja, kjer kopljejo premog! Rejenca imam tam, ki dela v rovu in služi denarje. Prej sem mu storil jaz dobro, zdaj grem do njega, da stori on meni isto: preživi naj me do smrti. Malo je to, ker sem star in ne bom več dolgo!“ —

Starec je in pripoveduje, tudi dekle zajema. Nasitita se, vstajata, zahvaljujeta se in odhajata. Terezinka z eno culo na glavi, z drugo

v rokah, oče s svetiljko v levi in s kljukasto palico v desni. Ko se že oddalita od hiše, priteče za njima majhna, bosonoga punčka z zlatimi in razpuščenimi lasmi, z očmi kakor dvoje potočnic. Majhno rdečo podobico drži v roki in jo daje dekletu.

„Na Brezjah sem bila!“ — se hvali z drobnim glasom in kaže sliko Matere Božje. „Na božji poti pri Mariji Pomagaj, ki je čudodelna. Res! Letos! Vzemi v spomin!“ —

Izroči, okrene se, teče nazaj, jesensko solnce se lovi v njenih zlatih laseh, izgine za oglom.

„Dobri ljudje!“ — govori starec. „Otrok tako, kakor oče in mati. Da bi imeli dosti sreče, to jim želim!“

Nadaljujeta pot preko polja nazaj na cesto in od tam naravnost dalje skozi sredo ravnine.

Megla se je razgubila popolnoma, nebo se je zjasnilo, tik gorskih vrhov stoji jesensko solnce, obseva okolico z rahlimi, vodenobleščečimi žarki, plazi se dalje po robu neba proti zapadu, kakor bi bilo boječe in strahopetno.

Malokoga srečata potoma. Tuintam popotnika, ponekod berača, včasih voz, ki drdra mimo in dviga prah. Starec govori malo, molčeč postaja, pokašljeva in se prijemlje za prsi.

„Ni več zame potovanje!“ — pravi. „Poznam. Znotraj v prsih čutim. Sapo mi jemlje. —“

Dekle molči in ve, da stari ljudje vedno tožijo in jadikujejo, pa zavaljo tega živijo vseeno. Enakomerno stopa tik očeta, gleda po široki plani, koder se razliva svetloba jesenskega solnca, letajo jate velikih sivih vran, iščejo hrane in krakajo zategnjeno in žalostno vsled pomanjkanja in lakote. Prazen kmetski voz ju dohiti na potu, star voznik odzdravlja ribiču, ki ga pozdravlja in ogovarja.

„Isto pot imaš, kaj ne?“ — vprašuje. „V Rožance pelješ!“ —

„Gori!“ — pritruje voznik in zateguje izgovor.

„Lahko nama storiš dobro!“ — dostavlja in napominja starec.

„Na voz naju vzemi, odpelji malo. Star sem, glej, pot mi jemlje sapo.“ —

Voznik ustavi, potnika sedeta na voz, in vsi trije se peljejo skupaj dalje. Mlada, dobrorejena konja sta vprežena spredaj, naglo tečeta, da leti voz kakor ptica. Tako hitro se sučejo kolesa, kakor bi bila iz celega izdelana, zdi se, da beže mimo polje in travniki in gozdovi, kakor bi jih kdo sipal in metal od sebe. Na desno, na levo se zavije cesta, še enkrat na levo in še enkrat na desno, pa se zasveti na klancu velika vas z mestoma dvonadstropnimi in belimi

hišami kakor v mestu, z veliko cerkvijo, ki stoji v sredini kakor orjakinja in kaže z debelim im mogočnim kazalcem proti nebesom, z gorami v ozadju, ki se vzpenjajo više in više kakor stopnice.

Navkreber gre pot, počasi vlečeta konja, voz se pomika polagoma dalje, kmalu se ustavi ob prvi hiši, ki stoji na desni. Voznik skoči na tla, podlaga kolo in govori s cigaro v ustih.

„Prišli smo!“ — pravi. „To so Rožanci!“ —

Starec se plazi počasi in oprezno z voza, zahvaljuje se, jemlje v roke svetiljko in palico, dekle je že skočilo na tla, eno culo ima na glavi, drugo v roki, oba se okreneta na pot in odideta po cesti navkreber.

„Povprašala bova!“ — govori starec. „Ko prideva do ljudi, pa povprašava, kje dela in kje stanuje delavec Jernej Konopec, ki je prišel izpod Višave in koplje premog v gori.“ —

Dekle pritruje, gleda krog sebe, vznemirja se kakor ptica, ki je letela na jug, pa je spotoma zaostala in ne ve zdaj ne naprej, ne nazaj.

Že sta prišla na sredino hiš, ljudje gredo mimo na desno in na levo, ta se ozre, drugi odide, kakor bi ju ne opazil. Tam pred krčmo stoji kopa mož, tja stopi ribič in pozdravi.

„Od daleč sem prišel!“ — pravi. „Izpod Višave. K rejencu sem namenjen, ki dela tukaj v Rožancih v gori in se piše Jernej Konopec. Pa se ne vem obrniti ne na levo, ne na desno, ker sem tujec v tem kraju. Zato vas vprašujem!“ —

Možje zmajujejo z glavami in pravijo, da ne poznajo tistega, ki ga išče. Eden izmed njih svetuje, da bi šel starec do velike hiše, ki stoji nad Rožanci in ob pobočju gore, in tam povprašal. Imena vseh imajo zapisana tam, in če je tukaj oni, ki ga išče, mu bodo povedali tudi zanj.

Starec in dekle korakata dalje, vidita hišo nad Rožanci, naravnost do nje se napotita in kmalu stopita v vežo. Mnogo prostora je na desno in levo, hodniki na vse strani, brez števila vrat, kamor se obrnejo oči, ne vesta, kje bi potrkala in vstopila. Dolgo sta sama, nazadnje pride od desne visok, bradat gospod mimo, kakor bi ju ne opazil, a starec pozdravi naglas, da ni mogoče prezreti.

„Prišla sva“ — pripoveduje — „izpod Višave. Jaz in ta-le tukaj, moja hči. Rejenca sem imel. Prišla je ženska z otrokom od bog-vekod, noč jo je vzela, otroka pa je pustila. Tako sem ga dobil! In vzredil sem ga, stóril mu dobro. Zdaj sem pa ubožal, nič nimam in zato sem prišel do njega, da bi mi povrnil dobro z dobrim in

me preživil do smrti. Dobro mu gre, če se ne varam. Tukaj v gori koplje premog in služi denar. Pa ga ne vem kod iskati, zato sem prišel v to hišo, da bi pozvedel, kaj in kako.“ —

Gospod stoji in se smeje.

„Kako se piše, povejte!“ —

„Glejte: starec sem!“ — se jezi ribič sam nad seboj. „Klepečem, razlagam na dolgo in široko, pa tisto zamolčim, kar je prvo! — Jernej Konopec — tako se piše!“ —

Gospod pomišlja.

„Če se ne motim“ — izpregovori in se prime za gosto črno brado.

„Nič se ni treba motiti!“ — svetuje starec. „Kar po pravici in po resnici recite. Pravijo, da resnica bode, jaz pa mislim vselej tako, da je boljša kakor laž ali slepljenje!“ —

Gospod gre proti sobi, odpre vrata, vstopi, vrne se z debelo višnjevo knjigo, išče po njej in zmajuje z glavo.

„Če se ne motim“ ponovi še enkrat.

Starec stoji s svetiljko v roki in oprt na kljukasto palico, dekle ima na glavi culo, z levico jo oprijemlje, v desnici drži drugo in manjšo, gospod se praska z desno roko med brado, v roki ima debelo knjigo, ki gledajo vsi trije vanjo: onadva odzunaj v višnjeve platnice, on odznotraj v popisane strani. Tako stojijo vsi mirni in tihi, pričakujoč skrivnosti, ki jim jo razodenejo bukve. In dogodi se tako.

„Lansko zimo“ — prične gospod in takoj popravlja: „Ne! Lansko jesen! Ob Vseh svetih bo leto. Nesreča se je pripetila takrat, velika nesreča. V gori — v rovu se je utrgala skala, med delom se je utrgala. Tri delavce je zgrabila, zasula, zdrobila. Tudi njega, ki po njem vprašujete: Jerneja Konopca!“ —

Dekle pobledi, kolena se ji zibljejo, trese se po životu, rdeče ustne se ji razširijo na jok, obraz se razcemer, oči zalijejo solze, tečejo iz njih po licih, kapljajo na mlade prsi in na tla — debele in svetle. Starec se upogne še globlje, gubasti obraz se mu čudno skrči; zdi se, da se je tisti hip silovito postaral.

„Namenjeno je!“ izpregovori s trdim, suhim glasom. „Bog je hotel.“ —

Stoji še, kakor bi se zmedel na potu, zakašlja težko, votlozveneče.

„Kaj stojiva, kaj iščeva še?“ — vpraša. „Pojdiva!“ —

Spredaj gre, s silo se opira na palico, globoko je sključen, stara siva glava visi na prsi. Dekle, ki gre za njim, se negotovo ziblje, skoro opoteka.

„Slab sem!“ — pove starec. „V prvo hišo stopiva, ker ne morem naprej!“ —

Molče in počasi prideta do nje, ribič prosi prenočišča, gospodar mu ponudi prazen in temen hlev, do polovice napolnjen z listjem. Tja gresta.

„Slab sem!“ — ponavlja starec. „Vest mi pravi, da je smrt blizu. In domov bi šel — v kajžo. Tam bi rad umrl! Pa ne zmorem več hoje.“ —

Polmračno je v hlevu, komaj je opaziti staro beračico, ki kleči v kotu in si pripravlja ležišče. Tudi Terezinka razvezuje culo, vzame iz nje rjuho, razmahne jo in razprostre po listju.

„Lezite!“ pravi z nekako izgubljenim, zmedenim glasom. „Odleglo vam bo! Odpočijte se, oddahnite!“ —

„Bolni ste, mož!“ — se oglašja beračica in prišepa bliže. „Bolni, pozna se vam. Malo juhe bi izpili, pa vam bi bilo bolje. Čakajte, prosila bom za vas!“ —

Beračica odšepa iz hleva, dekle sedi na listju, starec leži tik nje in težko diše.

„Kmalu mi bo odleglo!“ — govori v odmorih in s pešajočim glasom. „Kmalu bo dobro: umrl bom!“ —

Beračica prišepa nazaj s skledico v roki, pokleka k bolniku, sili in ponuja.

„Juha je tu!“ — pravi. „Pijte, nagnite! Ta vas okrepi, mož, moči vam da, zdravja! Dvignite se, nagnite!“ —

„Nočem!“ — se brani starec in še tišji je njegov glas. „Ni treba! Ne bom! Zdaj je konec!“ —

Roko dvigne, suho, velo, koščeno desnico, prekriža se. Vedno teže diše.

„Slabo kri ima!“ — hiti razlagati beračica. „Da bi imela dve pijavki, pa bi mu jo izpili — vso, kolikor je bolne. Eno bi mu nastavila na sence, eno pa na levo stran: gotovo bi mu še odleglo. Ampak kje dobiti zdaj pijavke, kje!“ —

Dekle sedi v listju, beračica jadikuje, starec hrope, pritiska suhe in koščene roke k prsim.

„Po gospoda grem, po gospoda!“ — se domisli beračica, odšepa naglo iz hleva in zapre vrata za seboj. Starec se pomirjuje, položi roke ob sebi, diha vedno počasneje, vedno tiše, vedno redkeje, neha, več se ne gane. Dekle kleči tik njega v listju, z velikimi, prestrašenimi očmi strmi v črni strop, trese se po životu, roke sklepa na prsih kakor k molitvi, ustne ji trepečejo kakor v mrzlici.

Veter je, jasno je zunaj, skozi zamreženo okno sije mesec tudi v hlev. Tam na vrhu listja se svetlika dvoje troje žarkov, tiho je vse, zapuščeno, žalostno.

III.

Tretji dan popoldne so pokopali ribiča. Izprevod je bil kratek: samo duhovnik, cerkovnik, grobar in Terezinka. In tudi pot je bila kratka: iz mrtvašnice v kotu pokopališča do groba tik nje.

Oblačen in otožen jesenski dan je bil, nebo so zavijale umazane megle, zakrivale daljo, zalivale bližino kakor dušeče morje. Tiha je ležala vas, od redkokod je pritaval človek, odšel mimo pobit in nevesel. Terezinka je prišla s pokopališča, pod cerkvijo stoji sredi vasi, roke tišči pod predpasnikom, v meglo strmi z nevednimi, boječimi očmi.

Pršeti je pričelo, vlaga se prijemlje obraza kakor slina, sili v oči, moti pogled. Tudi snežinke padajo. Izmotavajo se iz meglenega morja, tavajo k tlom, drobne, hipoma se topeče in gubeče v nič. Mrači se naglo. Zdi se, da prihajajo mrakovi trumoma, cele mračne plasti se plazijo od vseh strani, objemajo se, prehajajo druga v drugo, iztiskajo iz sebe svetlobo, ki se umika nekam proč — za gore.

Terezinka stoji sredi vasi pod cerkvijo, strmi z nerazumnimi, prestrašenimi očmi predse, gleda in nič ne vidi, čuti in nič ne čuti. Topa je kakor mrtva, kakor soha od kamena.

Že je noč, gluha, brezglasna. Samo od tu, od tam korak, pijana pesem iz gostilne, motnordeče svetlikanje tujih oken, samo padanje snežink, ki se komaj slišno in občutno dotikajo glave, samo vlaga megle, ki se oprijemlje obraza kakor ledena slina.

„Kam — kod?“ —

Ljubimca.

Prišel v deželo vojske je hrum,
privreli čez meje Francozi. —
Polnočni je čas, le vetra šum
beži po senčnati lozi.

Tu tabor sovraga, tu blizu nekje,
domač je tam daleč za holmi —
Prijezdili straži oprezni sta dve
po holmih navzgor in navzdol mi.